

Sveriges äldsta invånare

En 104-åring berättelser om livet i forna tider

Den lilla finnbyn Mången i Gunnarskogs socken, 4 mil norr om Arvika, ligger och speglar sig i sjön. Det är en vacker sensommardag, då jag kliver in till handlanden i byn och frågar efter vägen till den gamle Jan Jansson eller "Stor-Jonsjan", som han gemenligen kallas.

- Jo, han bor strax ovanför.
- Hur är det med honom?
- Han är allt kry. Han brukar komma hit ned ibland, men nu har han inte varit här på en tid.
- Hur gammal är han egentligen?
- Han är född den 22 februari 1822, och då kan ni räkna efter själv.
- Är det något, som han särskilt tycker om?
- Ja, tobak är välkommen.

Jag köper en kvartsrulle stark röktobak, och följande handlandens anvisning gick jag stigen upp, som leder till "Där Väste", den gamles hem.

Det är ett för finnskogen rätt vanligt ställe. En grå stuga och grå uthus. Rödfärg slösas inte med häruppe. Åkerlappar runt om med många stora stenar i. Längre bort slätterängar, där "finnskägget" växer sparsamt mellan stenar, tuvor och buskar.

Slåttern pågår ännu. Den varar häruppe 6 à 7 veckor, ty det är ett långsamt och mödosamt arbete att slå det korta gräset samt rafs ihop, torka och köra hem det. Man kan ju ej köra med häst och vagn. En stor del måste bäras till väg eller köras på "treatningsläde", d.v.s. en läde med trä i stället för järnband under medarna.

Jag stiger på utan vidare. Att knacka skulle betraktas som onödigt fjäsk. Man håller på konvensansen här också.

Jag kommer in i köket. Det är finnmarksbornas allt i allom. Här äter man, sover man, slöjdar man, brygger och bakar, ja, slaktar om det kniper. Åtminstone var det så förr, att får och kalvar skulle slaktas i köket.

Det första jag lade märke till, var en gammal skinntorr gubbe, som satt i en kökssoffa med benen dinglande över brädet. Det var alltså ingen vidare bekväm ställning, och jag undrade i mitt stilla sinne, hur den gamle hundraåringen, ty det var han, skulle kunna ta sig opp. Jag behövde ej fundera länge, förrän han spratt opp och hälsade mig välkommen.

— Höna ä den kärn? frågade han.

Jag sökte klargöra för honom, vem jag var och vad jag hade för ärende.

— Jaha, far din känner jag.

Jag bjöd på tobak, fick gubbens pipa tänd, och det blev samtal av. Han ser inte så bra, men klarar sig ändå. Hörseln är naturligtvis nedsatt, men inte värre, än man utan obehag kan tala med honom. Vänstra handen är förtvinad av reumatism. Men minnet är ovanligt gott och tanken klar,

Jag får veta, att hans far varit torpare samt dött vid 90 års ålder. Hans mor var 101 år, när hon dog. Så nog har han gott påbrå. Fadern var en mäktig storväxt karl, som fick namnet Storjon.

Jag känner personer i Gunnarskog, som minnas, hur han väckte uppseende, då han i sina knäbyxor med silverspännen högtidligt klev fram på gången i socknens kyrka. Med en viss stolthet upplyste den gamle, att hans far skakat han med självaste kung Gustaf vid något tillfälle, då denne rest genom bygden.

På tal om kungar passade jag på att fråga, om han sett någon kung. Jadå, han hade varit med om kungsskjutsar. Han mindes väl Karl Johans begravning, ty då ringde man så länge med kyrkklockorna. Karl Johans begravning. Alltså 1844! Jag baxnade en smula.

Samtalet gled in på årsväxt och gröda.

— Det var väl knalt med födan 1865?

— Ja, säger den gamle, men det var allt värre 31. Om en hade haft halm ändå att hacka och mala, men det fanns inte det heller. Jag svalt, så jag slang (raglade), tillade han.

Och så bullar han upp för min fantasi anrättningar, som smaka kristid: barkbröd, sådbröd, syrgräsbröd m.m. Att få köpa mjöl var stört omöjligt inom socknen, om ej patron på Fredros hade att sälja. Fredros var ett järnbruk, som låg en halvmil från Mången. Närmas-

te stället utanför socknen där man kunde få köpa spannmål, var Karlstad, och dit var det cirka 10 mil. Mången gjorde den resan och kom tomhänt hem. Andra reste till Oslo. Det tog minst åtta dagar, och fick man tag i en fjärding råg, var man glad. 40 mil fram och tillbaka för en fjärding råg!

— Nå, hur stor dagspenning fick man i er ungdom?

Jo, det ska jag säga. Jag högg ved på Fredros och fick 25 öre famnen. Knogade jag bra, kunde jag hugga en famn om dagen. Men då hade jag ingen såg utan måste "stöta" av varje trä. Och så gick jag omkring i bygden och tröskade hos bönderna. Det var att dunka med slagan. Jag "spanntröskade", d.v.s. jag fick var tjugonde spann, samma havre som jag tröskade ur. Det var att börja kl.3 på morgonen. Allt det en då fick i sej, var en sup brännvin. På den fick en tröska till kl.8, då man åt frukost. Den bestod mången gång av vass-(vatten-)välling och havrebröd.

— Det var väl mera liv och rörelse i Gunnarskog förr i tiden?

— Ja visst, bruken gingo ju. Det var järnbruk vid Sälboda, Rexed, Lyred, Treskog, Övre och Nedre Fredros samt Mithandersfors. För alla de gånger jag kört stångjärn från Fredros till Arvika och tackjärn som hemlass!

Gubben berättar, hur man körde järnet på långflakskärror med järnstängerna skramlande ända framom hästens huvud på den eländigt underhållna och backiga vägen till Arvika. Man måste ta backarna i små etapper och hjälpa hästkraken genom att lyfta baktill på kärran och skjuta på, så gott man kunde. Stångjärnshamrarna dunkade veckan igenom natt och dag vid bruken och bäljarna gnisslade. Men på lördagskväll stannade allt av. Det blev så högtidligt stilla. Smederna tvättade sig rena och gingo till handelsboden för att köpa tobak och brännvin.

Gäller det tilldragelser, som timat för 80, 90 år sen, då är gubbens minne osvikligt. Jag satte det på prov.

— Minns ni, när Ängsstugan därnere i Stommen blev uppförd?

— 1833.

Det stämde. Årtalet finns inhugget i den s.k. "gavelmorän", d.v.s. den väldiga stock, som på gamla byggnader uppbär takstolarna.

Stor-Jonsjan har varit torpare i Mången i närmare 40 år. Han har nu slutat arbeta. Men ännu för ett par år sen var han i arbete. Han brukade bl.a. bära hem granris från skogen och hacka detta. Det användes som strö under kreaturen.

Han bor hos sina tre söner. Det är just inga ungdomar av lätt förklarliga skäl. Ibland har det hänt, att gubben blivit förargad på dem, därför att de i hans tycke ej knogat tillräckligt, och muttrat:

— Då ittnö mä ongera nu för tia.

Den äldsta "ongen" är 72 år!

Viking